

УДК 373.5

**О.О. Калініченко, к.е.н, старший викладач
кафедри економіки, менеджменту та маркетингу**

**О.І. Вікарчук, к.е.н, доцент
кафедри економіки, менеджменту та маркетингу**

**С.М. Ніколаєнко, к.е.н, старший викладач
кафедри економіки, менеджменту та маркетингу**

Житомирський державний університет імені Івана Франка

ФІНАНСОВА ГРАМОТНІСТЬ – ЗАПОРУКА УСПІШНОГО НАСЕЛЕННЯ

У статті йдеться про важливість знань фінансової грамотності населення починаючи з шкільного віку. Розглянуто тлумачення терміну фінансова грамотність, виділено загальні аспекти даного терміну на яких більшою мірою акцентувалася увага.

Зазначено практичний аспект фінансової освіти, який є необхідним для будь-якої людини, яка живе в цивілізованому суспільстві. Проаналізовано що фінансова грамотність стає запорукою не лише успішності населення, а й країни зокрема. Вже понад сто країн світу на державному рівні вирішують проблеми підвищення рівня фінансової грамотності та фінансової освіти населення завдяки відповідним програмам та національним стратегіям. Наведено перелік державних установи і програми підвищення фінансової грамотності, які реалізуються за рахунок коштів держави та державних і громадських організацій різних країн. Розкрито основи фінансової грамотності, засвоєння яких дасть змогу перейти до наступного щабля економічної освіти. Виокремлена низка проблем, що призводить до низького рівня фінансової грамотності наших громадян.

Ключові слова: фінансова грамотність, фінансова освіта, гроші, кредит, інвестиції, фінансування.

FINANCIAL LITERACY IS A KEY OF SUCCESSFUL SOCIETY

The article deals with the importance of knowledge of financial literacy of the population starting from school age. The interpretation of the term financial literacy is considered, the general aspects of this term are highlighted, on which the attention was focused more. The practical aspect of financial education, which is necessary for any person living in a civilized society, is mentioned. It is analyzed that financial literacy becomes a pledge not only of the success of the population, but also of the country in particular.

Already more than a hundred countries of the world at the state level solve the problems of increasing the level of financial literacy and financial education of the population through relevant programs and national strategies. The list of state institutions and financial literacy programs, which are implemented at the expense of the state and state and public organizations of different countries, is given. The foundations of financial literacy, the

mastering of which will enable to move to the next stage of economic education. A number of problems are highlighted, which leads to a low level of financial literacy among our citizens.

Keywords: *financial literacy, financial education, money, credit, investments, financing.*

Постановка проблеми. Сьогодні говорити про фінансову грамотність населення досить складно: не вкладено в наш менталітет це поняття. А багато хто навіть не хоче розуміти однієї простої істини, що без елементарних навичок управління своїми особистими коштами, ніколи не стануть забезпеченими людьми, які не залежать від коливань на валютному ринку, яким не страшні різні кризи в країні і розміри тих пенсій, які можуть виплачувати державні органи.

Саме фінансова безграмотність і є однією з головних причин такого тяжкого рівня життя більшої частини населення. У своїй більшості, всі працюють на те, щоб прогодувати себе і свою сім'ю, і не завжди вистачає грошей навіть на найнеобхідніше, не кажучи про інші блага, які можуть дозволити собі заможні люди.

Але не все так погано і сьогодні нам надається безліч можливостей стати цілком грамотними у фінансових питаннях: вже можна без проблем купити книги з фінансів, їх управління, накопиченню, примноженню і т.д. Деякі з нас вже користуються послугами фінансових консультантів і вдало змушують свої гроші «працювати» на себе.

Звичайно, все ще залишається маса людей, які занадто скептично ставляться до цих заходів і прийомів з управління своїми капіталами, але і вони, коли починають бачити результати грамотного фінансового управління своїх знайомих, починають інакше мислити і приміряти на себе деякі прийоми [6].

Питання фінансової грамотності стало надзвичайно актуальними сьогодні. Специфіка фінансової освіти ще не повністю вивчена, дослідники працюють над цим, шукають і підбирають методики.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Безумовно сьогодні питання фінансової грамотності є одним з пріоритетних в освіті. Проте, на жаль, у науковій літературі питання фінансової грамотності розглядається досить поверхнево. Є лише окремі статті присвячені фінансовій грамотності учнів, студентів, населення. Дослідження питання фінансової грамотності населення займалися О. Блискавка, Т. Кізима, А. Климчук, Б. Приходько.

Метою статті є показати необхідність навчати як дітей так і населення управлінню фінансовими потоками, грошима та ознайомлення з особливістю формування фінансової грамотності на сучасному етапі розвитку суспільства.

Виклад основного матеріалу. Фінансова освіта потрібна людині у будь-якому віці. Дітям вона дає уявлення про цінність грошей, прищеплює навички планування бюджету і заощаджень. Молоді знання з управління фінансами допоможуть у вирішенні проблеми оплати за навчання або придбання житла через фінансове планування, залучення та ефективно управління кредитними ресурсами. Дорослим громадянам фінансова грамотність необхідна для ефективного управління власними коштами, розрахунків співвідношення між заощадженням та споживанням, оцінки ризиків і прийняття правильних рішень щодо інвестування заощаджень, користування різними фінансовими продуктами і послугами та планування пенсійного забезпечення. Таким чином, обізнаний споживач фінансових послуг більш захищений від шахрайських дій у фінансовій сфері.

До того ж грамотність населення сприяє залученню коштів громадян в економіку країни, розвитку конкуренції на фінансових ринках і зміцненню фінансової стабільності. Досі не існує єдиного усталеного визначення поняття «фінансова грамотність», тож навіть науковці по різному тлумачать значення цього терміна. Дехто трактує його у широкому сенсі, вважаючи, що він означає рівень розуміння економічних чинників і

механізмів впливу економічних умов та обставин на процес прийняття рішень домогосподарствами. Інші вважають, що цей термін має досить вузьке значення і стосується лише базових навичок управління фінансовими ресурсами, зокрема формування бюджету, заощаджень, інвестицій і користування послугами зі страхування [1].

Проте будь-яке визначення терміна припускає спроможність особи отримувати знання і розвивати навички, необхідні для прийняття правильного рішення із розумінням його можливих фінансових наслідків. Відповідний рівень фінансової грамотності особи дає їй змогу управляти власними ресурсами за обставин, що змінюються. Крім терміна «фінансова грамотність», часто вживають термін «фінансова освіта» як тотожні за значенням. Однак фінансова грамотність – ширше поняття, оскільки воно охоплює як розуміння, так і поведінку, яка включає відчуття власного потенціалу, спроможність використовувати знання для прийняття раціональних рішень із метою поліпшення поточного та майбутнього фінансового стану особи. Тому фінансову освіту розглядають як процес поліпшення громадянами своїх знань та розуміння фінансових понять, послуг та продуктів.

Ми притримуємось думки що, фінансова грамотність – це сукупність теоретичних знань, а також здатність населення використовувати свої знання на практиці. Фінансова грамотність складається з ефективного управління власними фінансами, здійснення обліку доходів та витрат, уміння орієнтуватися в особливостях різноманітних фінансових продуктів та послуг, мати актуальну інформацію щодо ситуації на фінансових ринках, приймати обґрунтовані рішення щодо фінансових продуктів і послуг та нести відповідальність за такі рішення [6].

Правильне фінансове виховання дітей є основою їх майбутньої незалежності. На жаль, фінансову грамоту не викладали у школах раніше, тому саме батьки були головними вчителями своєї дитини, але учні більше

вчаться спостерігаючи, ніж слухаючи. Діти чітко усвідомлюють різницю між словами та діями. Батьки повинні не тільки виростити малюка, а й навчити його вміти правильно поводитися з грошима. Починати навчання фінансовій грамотності можна з п'ятирічного віку, адже саме в цей час дитина проявляє інтерес до грошей. Після шести років діти вже знають, що гроші потрібні для того, щоб придбати якийсь товар, розуміють різницю між грошовими одиницями і вже можуть самостійно робити покупки в магазині.

Нині у світі фінансова грамотність і фінансова освіта об'єктивно поширюються, адже світова спільнота усвідомлює значення освіченості громадян у контексті збереження фінансової стабільності країн. Уже понад сто країн світу на державному рівні вирішують проблеми підвищення рівня фінансової грамотності та фінансової освіти населення завдяки відповідним програмам та національним стратегіям. Це зокрема Австралія, Австрія, Бельгія, Великобританія, Естонія, Індонезія, Іспанія, Ізраїль, Італія, Казахстан, Канада, Німеччина, Нова Зеландія, ПАР, Польща, Республіка Корея, Росія, Румунія, Словаччина, США, Чехія, Японія та інші. Також у деяких країнах діють спеціальні закони щодо фінансово-економічної грамотності та освіти, зокрема в США та Великобританії [2, с. 64].

У більшості країн відповідальними за розроблення та реалізацію стратегій є державні установи (центральні банки), і програми підвищення фінансової грамотності реалізуються за рахунок коштів держави та державних і громадських організацій, а не приватного сектору. Найпоширеніші варіанти фінансування відображено в таблиці 1.

Курс фінансової грамотності був інтегрований і у програму Нової української школи. За словами Міністра освіти і науки України, Лілії Гриневич, це одна з ключових компетентностей, яку повинні будуть опанувати діти нашої країни [3].

Таблиця 1.

Фінансування програм фінансової грамотності в різних країнах світу

Установи, організації	Назви установ та організацій
Центральні банки	Національний банк Бельгії, Чеський національний банк, Угорський національний банк, Банк Індонезії, Банк Кореї, Національний банк Польщі, Національний банк Сербії
Фінансові регулятори та подібні організації	Служба фінансового нагляду Естонії (Estonian Financial Supervision Authority), Фінансовий регулятор (Financial Regulator) в Ірландії, Комісія фінансових послуг (Financial Service Commission) у Кореї, Центральна рада із забезпечення інформацією щодо фінансових послуг (Central Council for Financial Services Information) в Японії, Управління з фінансового регулювання й нагляду (Financial Services Authority) у Великобританії, Федеральна резервна система (Federal Reserve Board) у США
Організації та інститути з питань зайнятості населення	Служба ринку праці (Employment Market Service) в Австрії, Міністерство праці та соціальної політики (Ministry of Labour and Social Affairs) в Чехії, Міністерство зайнятості та економіки (Ministry of Employment and the Economy) у Фінляндії, Ісландська конфедерація праці (Icelandic Confederation of Labour)
Міністерства освіти та освітні організації й установи	Міністерство освіти (Ministry of Education) у Словаччині, Міністерство освіти і науки України (Ministry of Education and Science of Ukraine)
Організації та інститути з питань урегулювання боргів	Фламандський посередницький центр питань з урегулювання боргів у Бельгії (Flemish Centre Mediation of Debt)
Фонди	Фонд Леопольда Кроненберга (Leopold Kronenberg Foundation) в Польщі, фінансові послуги Фонду освіти споживачів (Financial Services Consumer Education Foundation) у Південній Африці

Питання підвищення фінансової грамотності особливо актуальне для України, адже більшість населення має не лише поверхове уявлення про принципи функціонування фінансових ринків та можливості інвестування в них, але й відчуває недовіру до фінансових інститутів. Низький рівень фінансової грамотності наших громадян спричинений низкою таких проблем:

- недостатня поінформованість про фінансові послуги;
- брак знань щодо прав та обов'язків споживачів фінансових послуг;
- необізнаність щодо видів фінансових ризиків та управління ними;
- низький рівень знань фінансової математики.

Крім зазначених проблем, негативно вплинула на фінансову освіченість українців спадщина командно-адміністративної системи Радянського Союзу та повна відсутність зацікавленості держави у фінансовій освіті населення, що призвело до таких наслідків:

- низький рівень доходів громадян;
- сформований менталітет українців як нації, що не бажає жити у борг;
- психологічна неготовність населення сприймати нові фінансові знання [6].

Формування фінансової культури українців починається з молодшої школи. У дітей виробляються навички економічних знань, фінансової культури, трудової та моральної творчої мотивації, активної громадської позиції, ділової підприємливості, умінь правильно орієнтуватися в різних життєвих ситуаціях відбувається на спецкурсах з економіки та фінансової грамотності, через різноманітні форми організації навчання. Формування первинних економіко-фінансових компетенцій в учнів школи найбільш вдало проходить у процесі гри, тренінгу, дискусії. Оскільки саме такі форми дають можливість учням «практично» перевірити свої знання, застосувати їх, розширити власний досвід методами спроб [4, с. 11-13].

В процесі оволодіння фінансовою грамотністю, учням необхідно вивчити основи і принципи, взяти їх на озброєння. До основ фінансової грамотності відносять:

1. Грамотний підхід до коштів. Ми повинні навчити дітей повністю змінити своє ставлення до грошей і сприймати їх як гнучкий інструмент, яким можна легко і просто управляти, не залежати від грошей, а зробити так, щоб вони працювали на вас і ваш добробут.

2. Облік і ретельне планування своїх фінансових коштів. Тільки за допомогою особистого фінансового плану, який складається самостійно або за допомогою послуг особистого фінансового консультанта, вийде

раціонально управляти всіма своїми доходами і витратами, правильно поставити перед собою цілі, на які необхідно накопичити певну суму грошових коштів. Грамотний підхід до розподілу всіх грошових потоків необхідний для накопичень з метою придбання нерухомості або автомобіля, створення «подушки безпеки», акумулювання капіталу для створення активів, щоб жити на відсотки, і для багатьох інших фінансових життєво-важливих завдань.

3. Основи співпраці з фінансовими установами. Сьогодні щоб стати успішним, необхідно вміти налагоджувати взаємини з банками, страховими компаніями, брокерами та іншими учасниками фінансового ринку, використовувати інструменти для ефективного управління фінансами, заощадження та примноження грошей. З кожним роком все більше і більше людей розуміють всю ефективність роботи з фінансовими установами, і ми повинні навчитися грамотно користуватися всіма наданими можливостями, розуміти, що споживчий кредит – це прямий шлях до бідності, а накопичення грошей допоможе стати багатшими. Завдяки великому вибору всіляких програм і послуг, які є на фінансовому ринку, сьогодні можна починати отримувати доходи з самими мінімальними вкладеннями.

4. Фінансова грамотність включає в себе і розуміння того, що активний спосіб отримання доходу, не буде тривати вічно. Рано чи пізно, доведеться піти на пенсію і краще зробити так, щоб до цього моменту були джерела пасивного доходу. То ж краще не чекати пенсії, а намагатися ще в молодому віці створити джерела пасивного доходу.

Інвестиції – це найскладніша, пов'язана з певними ризиками основа фінансової грамотності. Тут необхідно докласти зусиль для того, щоб зрозуміти всі нюанси, які можуть вас очікувати в різних сегментах. І чим вище очікується прибутковість від вкладених інвестицій, тим вище ризики втрати ваших грошей. Ідеальний вихід в цьому випадку – послуги

особистого фінансового консультанта, який зможе допомогти вам скомпонувати портфель інвестицій і мінімізувати ризики [5, с.16].

Ще до того, як діти закінчать школу, вони мають розбиратися: що таке кредит, що таке депозит і складний відсоток, що таке інфляція, бюджет, кредитна карта, як можна заощаджувати гроші на пенсію і як – страхувати своє життя. Озброєні такими фінансовими знаннями, діти зможуть краще підготуватись до прийняття на себе серйозної фінансової відповідальності.

Крім викладання предмету «Фінансова грамотність» у загальноосвітніх навчальних закладах, Національний банк України і Міністерство освіти і науки розробили план заходів із впровадження курсу «Фінансова грамотність» у вищих навчальних закладах до 2019 року. Всі заплановані заходи з підвищення рівня фінансової грамотності учнів шкіл та студентів базуються на міжнародних принципах Світового банку, Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) фінансової освіти й обізнаності, а також враховують новітні підходи, які передбачають зосередження уваги на таких основних видах фінансової освіти:

- ризики та вигоди використання фінансових продуктів і послуг;
- законні права та юридичні обов'язки споживачів при використанні фінансових продуктів і послуг [6].

Крім того, останнім часом серед населення поширюються освітні матеріали на тему управління фінансами та планування сімейного бюджету. Наприклад, минулого року Приватбанк та VISA створили навчальну гру «Фінансовий футбол», яка є частиною глобальної програми VISA з підвищення фінансової грамотності населення. Вирішення питання підвищення рівня фінансової грамотності населення України потребує не лише зусиль із боку учасників фінансового ринку, а й проведення послідовної державної політики у цій сфері. Це дасть змогу забезпечити

комплексний підхід до формування фінансової грамотності громадян та підвищити ефективність заходів, спрямованих на вирішення цієї проблеми.

Висновки з цього дослідження. Отже, необхідна лише координація зусиль органів державної влади, місцевого самоврядування, освітніх установ, громадських та приватних організацій, які займаються впровадженням різних ініціатив у сфері фінансової освіти. Вважаємо, реалізація в Україні загальнодержавних заходів із підвищення фінансової грамотності населення з урахуванням принципів ОЕСР допоможе створити сприятливі умови для зміцнення довіри населення до банківського сектору, збільшення припливу коштів громадян у фінансово-кредитні установи, кращому розумінню того, як діють ті чи інші фінансові інструменти. У результаті зростає би добробут населення, формується фінансова культура, починаючи зі шкільної освіти і закінчуючи залученням громадян на фінансові ринки.

Список використаних джерел:

1. Блискавка О. Фінансова грамотність населення та розвиток національної економіки. Інформаційно аналітичний портал Українського агентства фінансового розвитку 2009 / О. Блискавка, А. Зеленцова. – Режим доступу: <http://ua.forua.com/economics/.../131317.html>.
2. Кізима Т. Фінансова грамотність населення: зарубіжний досвід і вітчизняні реалії / Т. Кізима // Вісник ТНЕУ. – 2012. – №2. – С. 64-71.
3. Климчук А. Фінансова грамотність населення України залишає бажати кращого / А. Климчук. – 2009. Режим доступу: <http://www.business-territory.com/.../finansovagroup>.
4. Приходько Б. Стратегічні напрями підвищення рівня фінансової грамотності населення України / Б. Приходько // Вісник Національного банку України. – Київ, 2014. – №2. (216). – С. 11–16.

5. Фінансова грамотність населення в діалектиці сучасних освітніх тенденцій / С.І. Юрій, Т.О. Кізима // Фінанси Увраїни. – 2012. – № 2. – С. 16-25.

6. Финансовая грамотность и защита потребителей: незамеченные аспекты кризиса: Рекомендация ОЭСР относительно надлежащей практики финансового образования и знаний о кредитах // ОЭСР. – 2009. – Июнь. – 20 с.

REFERENCES:

1. Blyskavka, O. (2009). Finansova gramotnist naseleennia ta rozvytok natsionalnoi ekonomiky. Informatsiino-analitychnyi portal Ukrainskoho ahentstva finansovoho rozvytku [*Financial literacy of the population and development of the national economy. Information Analytical Portal of the Ukrainian Financial Development Agency*]. Retrieved from: <http://ua.forua.com/economics/.../131317.html> [in Ukrainian].

2. Kizyma, T. (2013). Finansova gramotnist naseleennia: zarubizhnyi dosvid i vitchyzniani realii [Financial literacy of the population: foreign experience and domestic realities] *Visnyk TNEU – TNEU Bulletin*, 2, 64–71. [in Ukrainian].

3. Klymchuk, A. (2009). *Finansova gramotnist naseleennia Ukrainy zalyshaie bazhaty krashchoho* [*The financial literacy of the Ukrainian population leaves much to be desired*], Retrieved from: <http://www.business-territory.com/.../finansova-group> [in Ukrainian].

4. Prykhodko, B. (2014). Stratehichni napriamy pidvyshchennia rivnia finansovoi gramotnosti naseleennia Ukrainy [Strategic directions of raising the level of financial literacy of the population of Ukraine]. *Visnyk Natsional'noho banku Ukrayiny – Bulletin of the National Bank of Ukraine*, 11–16 [in Ukrainian].

5. Yurii, S. (2012). Finansova gramotnist naseleennia v dialektytsi suchasnykh osvitnikh tendentsii [Financial Literacy of the Population in the

Dialectic of Modern Educational Trends]. *Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine*, 16–25 [in Ukrainian].

6. Fynansovaia gramotnost y zashchyta potrebytelei: nezamechenные аспекты kryzysa: Rekomendatsyia OƏSR odnosytelno nadlezhashchei praktyky fynansovoho obrazovaniya y znanyi o kredytakh. (2009). [*Financial literacy and consumer protection: unnoticed aspects of the crisis: OECD Recommendation on Good Practices in Financial Education and Lending Knowledge*] OƏSR, 20 [in Russian].